

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА**

ХОМЮК НАТАЛІЯ СЕРГІЇВНА

УДК 340.13(043.3)

**СУЧАСНА СИСТЕМА ДЖЕРЕЛ ПРАВА УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ
АСПЕКТИ**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі теорії та філософії права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
ЛУЦЬ Людмила Андріївна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри теорії та філософії права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
КЕЛЬМАН Михайло Степанович,
Національний університет «Львівська політехніка»,
професор кафедри теорії та філософії права;

кандидат юридичних наук, доцент
ПОГРІБНИЙ Ігор Митрофанович,
Харківський національний університет внутрішніх справ, доцент
кафедри загальноправових дисциплін

Захист відбудеться «15» січня 2016 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.03 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Січових Стрільців, 14, зал засідань юридичного факультету, ауд. Г-409.

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розісланий «11» грудня 2015 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. О. Семків

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Розвиток сучасної правової системи України супроводжується спрямованістю правового регулювання загальновизнаними нормами та принципами права, урізноманітненістю зовнішніх форм (джерел) права, формуванням цілісного вітчизняного нормативно-правового комплексу – системи джерел права. Ця система змінюється під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, удосконалюється під кутом зору міжнародних, зокрема європейських правових стандартів. Водночас, вітчизняна система джерел права в сучасних умовах є нестійкою та недосконалою, що властиво нормативно-правовим комплексам перехідного періоду: в ній збільшується кількість нормативно-правових приписів, зростає питома вага дублювань, колізій, посилюється нормативно-правова інфляція.

Та й термін «система джерел права» не отримав належної формалізації у вітчизняній юридичній практиці, яка і донині послуговується терміном «законодавство» чи «система законодавства».

Цілісне уявлення про систему джерел права відсутнє і в українській юридичній науці, хоча вже і проведена низка наукових досліджень цієї проблематики.

Як у зарубіжній, так і вітчизняній юридичній літературі питання зовнішніх форм (джерел) права не обділені увагою, зокрема вони досліджувалися у працях Алексєєва С. С., Бошно С. В., Буткевича В. Г., Васильєва А. М., Вопленка М. М., Гураленко Н. А., Гурової Т. В., Данцевої Т. М., Джоусє-Іваніної М., Жукової-Василевської Д. В., Зівса С. Л., Іванюка О. О., Кельмана М. С., Керімова Д. А., Коркунова М. М., Міцкевича О. В., Муромцева Г. І., Нерсєсянца В. С., Оніщенко Н. М., Погрібного І. М., Полєніної С. В., Рабіновича П. М., Ромашова Р. А., Сирих В. М., Тіхомірова Ю. О., Топорніна Б. М., Храмова Д. В., Шебанова О. Ф., Шершеневича Г. Ф. та ін.

Водночас, лише незначна кількість робіт присвячена проблемам формування та функціонування системи джерел права, зокрема це роботи вітчизняних та зарубіжних вчених Балданова Б. Б., Бержеля Ж.-Л., Гаджинової Ф. М., Гарашко А. Ю., Кармазіної К. Ю., Луць Л. А., Марченка М. М., Пархоменко Н. М., Толстика В. О., Тополєвського Р. Б.

Однак і донині потребують уточнення деякі питання юридичної природи системи джерел права, розмежування поняття системи джерел права із суміжними поняттями. Малодослідженими залишаються і питання структури системи джерел права України, механізму взаємодії її нормативно-правових приписів, реформування, трансформації та тенденцій розвитку вітчизняної системи джерел права в сучасних умовах.

Усе це і визначає актуальність теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана у межах планових тем кафедри теорії та філософії права Львівського національного університету імені Івана Франка «Загальнотеоретичні та філософські аспекти правотворення в Україні» (державний реєстраційний номер 0109U004354), «Актуальні питання правотворення та правозастосування в Україні» (державний реєстраційний номер 0112U003525), «Техніка та технологія юридичної практики» (державний реєстраційний номер 0115U003954).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є виявлення закономірностей функціонування та розвитку сучасної системи джерел права України.

Досягнення поставленої мети вимагало вирішення таких основних завдань:

- узагальнити наукові позиції щодо юридичної природи системи джерел права, зокрема сучасної системи джерел права України;
- розмежувати поняття «система джерел права» із суміжними поняттями;
- встановити ознаки структури сучасної системи джерел права України;
- сформулювати визначення поняття структури сучасної системи джерел права України;
- охарактеризувати галузеву, функційну та джерельну її структурні частини;
- висвітлити питання функціонування сучасної вітчизняної системи джерел права;
- удосконалити положення про правове реформування та реформування сучасної системи джерел права України;
- встановити основні ознаки правової трансформації;
- з'ясувати співвідношення понять «правова трансформація», «правовий розвиток», «правове реформування», «правова модифікація»;
- виявити основні форми правової трансформації;
- визначити форму трансформації сучасної системи джерел права України;
- встановити ознаки трансформації сучасної вітчизняної системи джерел права;
- удосконалити положення про механізм взаємодії нормативно-правових приписів у системі джерел права України;
- виявити тенденції розвитку сучасної вітчизняної системи джерел права.

Об'єктом дослідження є сучасна система джерел права України.

Предметом дослідження є закономірності функціонування та розвитку сучасної системи джерел права України.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є діалектичний підхід, логічні прийоми, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи та засоби пізнання.

Діалектичний підхід дав змогу розглядати систему джерел права як явище, що функціонує та розвивається.

За допомогою формально-логічних прийомів були сформульовані визначення низки понять.

Використання системного аналізу дозволило розглянути систему джерел права України як цілісний, складний об'єкт та виявити його внутрішню будову і взаємодію структурних частин. Використання соціологічних методів дало змогу проаналізувати джерела права.

Серед спеціально-юридичних методів застосовувався герменевтико-правовий, порівняльно-правовий метод та метод загальної теорії права.

За допомогою герменевтико-правового методу з'ясовано зміст норм права, які об'єктивовані у джерелах права.

Завдяки порівняльно-правовому методу визначено подібне та відмінне у деяких джерелах континентального права.

За допомогою методу загальної теорії права встановлено основні загальні закономірності системи джерел права, природу сучасної системи джерел права України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у виявленні закономірностей функціонування та розвитку сучасної системи джерел права України.

Наукова новизна дисертаційного дослідження конкретизована у таких положеннях:

уперше:

- виявлено основні ознаки структури сучасної системи джерел права України, на основі яких сформульовано визначення її поняття як внутрішньої її будови, яка відображає взаємоузгодженість та взаємодію нормативно-правових приписів у межах нормативно-правових інститутів, галузей, інших системних утворень, їх угруповання, що забезпечує цілісність системи в цілому з метою належного правового регулювання;

- виявлено основні ознаки правової трансформації: 1) вона є процесом, який у відповідні періоди може супроводжуватися змінами, перетворенням, формуванням нових властивостей правових явищ; 2) ці зміни, перетворення відбуваються у природі, структурі, формі об'єктивації правових явищ; 3) вони зумовлені соціальними (зовнішніми та внутрішніми) факторами; 4) у ході цього процесу відбувається руйнація старих правових явищ (природи, внутрішньої організації, форм об'єктивації); 5) відбувається перехід до більш високого рівня впорядкованості та організованості; 6) з'являється якісно нове правове явище; 7) цей процес є безперервним, а тому в ході його здійснення можуть з'являтися змішані форми;

- виявлено основні ознаки трансформації сучасної системи джерел права України, на підставі яких було сформульоване визначення її поняття як процесу змін, перетворень основних показників, спрямованих на формування компактного, збалансованого, якісного нормативно-правового комплексу з метою забезпечення ефективного правового регулювання, правового розвитку;

- встановлено основні форми правової трансформації: часткову, неповну, повну та виявлено, що для сучасної системи джерел права України притаманний перехід від реформування до часткової трансформації;

удосконалено:

- положення про співвідношення понять «система джерел права», «система права», «система нормативно-правових актів», «система законодавства»;

- положення про співвідношення понять «правова трансформація», «правовий розвиток», «правове реформування», «правова модифікація»;

- положення про природу правового реформування, зокрема правового реформування сучасної системи джерел права України;

- положення про механізм взаємодії нормативно-правових приписів у сучасній вітчизняній системі джерел права;

набули подальшого розвитку:

- положення про юридичну природу системи джерел права, зокрема сучасної системи джерел права України;

- положення про структурні частини системи джерел права України: галузеву, функційну, джерельну;

- положення про тенденції розвитку сучасної вітчизняної системи джерел права.

Практичне значення одержаних результатів. Положення, висновки та пропозиції дисертаційного дослідження можна використати:

- *у науково-дослідній сфері* – для подальшого розвитку вітчизняної теорії джерел права;

- *у юридичній практиці* – у національній правотворчості в частині удосконалення системи джерел права України;

- *у навчальному процесі* – для підготовки підручників, посібників, навчально-методичних матеріалів, у ході викладання таких дисциплін як «Загальна теорія права», «Теорія правотворчості», «Нормотворча техніка».

Апробація результатів дисертації. Дисертація виконана та обговорена на кафедрі теорії та філософії права Львівського національного університету імені Івана Франка. Основні положення та висновки дисертації доповідалися на науково-практичних конференціях: XVIII регіональній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 26-27 січня 2012 р.); XX звітній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 6-7 лютого 2014 р.); XXI звітній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 12-13 лютого 2015 р.); Міжнародній науковій конференції «Сучасні проблеми

порівняльного правознавства» (м. Ужгород, 6-8 травня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку» (м. Запоріжжя, 21-22 серпня 2015 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження відображені в 11 публікаціях (6 статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях, 1 з них у зарубіжному, та 5 тезах – у збірниках доповідей науково-практичних конференцій).

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, які об'єднують вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел, який налічує 305 найменувань. Обсяг тексту дисертації становить 180 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, зазначено про зв'язок з науковими планами, визначено його мету і завдання, об'єкт, предмет та методологію, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про їхню апробацію та опублікування.

Розділ 1 «Методологічні основи дослідження системи джерел права України» складається із двох підрозділів, які присвячені аналізу наукових напрацювань з питань зовнішніх форм (джерел) права, системи джерел права, правової трансформації; а також методології дисертаційного дослідження.

У **підрозділі 1.1 «Стан наукового дослідження проблеми в українській та зарубіжній літературі»** здійснено аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових джерел за темою дисертації. Зазначено, що питанням зовнішніх форм (джерел) права приділена належна увага в юридичній науці. Натомість, у юридичній літературі питанням системи джерел права присвячена незначна кількість робіт. Зокрема, вони висвітлювалися у працях таких вітчизняних вчених як: Кармазіної К. Ю., Луць Л. А., Пархоменко Н. М., Тополевського Р. Б.; та зарубіжних: Балданова Б. Б., Бержеля Ж.-Л., Гаджинової Ф. М., Гарашко А. Ю., Марченка М. М., Толстика В. О.

У дисертації проаналізовано також і позиції авторів, в яких висвітлені питання трансформації, зокрема і правової. Це низка робіт, насамперед із соціології, політології, економіки. В юридичній літературі проблематику правової трансформації висвітлено у працях Ралька В. В., Удовики Л. Г. та ін.

Здійснено аналіз наукових праць, які присвячені питанням реформування, зокрема це роботи: Ленгер Я. І., Орзіха М. П., Ющика О. І. та ін.

У підрозділі 1.2 «Методологія дисертаційного дослідження» охарактеризовано підходи, методи та засоби пізнання, використання яких сприяло досягненню поставленої мети.

В основу дисертаційного дослідження покладено діалектичний підхід, що дозволив виявити основні зміни, які відбуваються у сучасній системі джерел права України, її трансформацію та перспективи розвитку.

Використання формально-логічних прийомів допомогло визначити поняття «структура сучасної системи джерел права України», «реформування сучасної системи джерел права України», «правова трансформація», «трансформація сучасної системи джерел права України», «механізм взаємодії нормативно-правових приписів».

У дисертаційній роботі серед загальнонаукових методів використовуються: системний та соціологічний.

Основними прийомами системного аналізу, що застосовувались у дисертації були структурний та функційний, а серед засобів пізнання такі як: система, структура, елемент, зв'язок, структурні частини.

Використано у дисертаційній роботі і соціологічний метод, зокрема аналіз документів, що дозволив проаналізувати джерела права України та інших держав континентального типу.

Серед спеціально-юридичних методів застосовувались герменевтико-правовий, порівняльно-правовий та метод загальної теорії права.

У дисертаційній роботі герменевтико-правові прийоми використовувалися при дослідженні текстів вітчизняних та зарубіжних джерел права з метою з'ясування змісту норм права, що в них об'єктивуються.

Порівняльно-правовий метод дав змогу виявити подібне та відмінне у системі джерел права України та системах джерел права континентального типу: Республіки Білорусь, Республіки Польща, Республіки Молдова, Чеської Республіки, Французької Республіки, Королівства Іспанія, Федеративної Республіки Німеччина.

Застосування методу загальної теорії права дозволило виявити основні загальні закономірності системи джерел права, природу сучасної системи джерел права України.

Розділ 2 «Теоретичні основи дослідження системи джерел права України» містить два підрозділи, в яких проаналізована система джерел права та виявлене співвідношення поняття системи джерел права зі суміжними поняттями.

У підрозділі 2.1 «Система джерел права: загальнотеоретична характеристика» охарактеризовано систему джерел права, поглиблено знання про її природу.

Встановлено, що вітчизняна теорія джерел права знаходиться в стані формування, при цьому відсутнє єдине бачення природи та поняття системи джерел права. У ході узагальнення позицій поглиблено знання щодо поняття системи джерел права та її природи.

Аналіз такого явища як система джерел права дозволив підтвердити позицію про те, що вона є комплексом взаємопов'язаних та взаємоузгоджених нормативно-правових приписів, які угруповані у нормативно-правові інститути, галузі та інші системні утворення і об'єктивуються у зовнішніх формах (джерелах) права.

У роботі наголошено, що ці ознаки та поняття притаманні і сучасній системі джерел права України.

Підрозділ 2.2 «Співвідношення поняття системи джерел права із суміжними поняттями» присвячений виявленню розмежування понять «система джерел права» та «система права», «система нормативно-правових актів», «система законодавства».

Вказано, що розмежування між ними є необхідним з точки зору з'ясування природи системи джерел права, виявлення її внутрішньої організації, забезпечення збалансованості. Система джерел права та система права співвідносяться як форма і зміст. І якщо перша є комплексом нормативно-правових приписів, то друга – сукупністю норм права. Система права відображає внутрішню будову позитивного права і є обов'язковою основою для формування системи джерел права. Зазначено, що її підсистемою є система нормативно-правових актів, до складу якої входять закони та підзаконні акти. Система ж законодавства складається із законів. Таке розмежування має не лише теоретичну, а й практичну значимість.

Розділ 3 «Структура сучасної системи джерел права України: теоретичні аспекти» містить два підрозділи, які присвячені характеристиці внутрішньої будови системи джерел права України, її структурних частин.

У підрозділі 3.1 «Поняття структури системи джерел права України» з'ясовано природу структури системи джерел права України, сформульовано визначення її поняття.

Зазначено, що система джерел права України є поліструктурним комплексом нормативно-правових приписів, що складається з елементів, частин та інших системних утворень. А її цілісність забезпечується завдяки стійкості зв'язків між елементами, частинами та іншими системними утвореннями.

У роботі проаналізовані позиції вчених щодо поняття структури, її значимості для забезпечення стійкості, цілісності системи джерел права. Аналіз вказаного явища дозволив виявити основні ознаки, що характеризують структуру сучасної системи джерел права України, визначити її поняття. У дисертації виокремлено основні критерії угруповання нормативно-правових приписів у межах структурних частин системи джерел права України.

Підрозділ 3.2 «Загальнотеоретична характеристика основних структурних частин системи джерел права України» присвячено характеристиці основних структурних частин системи джерел права України.

Підкреслено, що угруповання нормативно-правових приписів у межах структури здійснюється за різними критеріями. Але застосування таких як: предмет та метод правового регулювання; зовнішня форма права; юридична сила, дозволило виокремити такі основні структурні частини системи джерел права України як: галузеву, функційну та джерельну, які є необхідні для забезпечення її цілісності.

Найбільшу питому вагу у системі джерел права України займає галузева структурна частина. Вона формується у межах предмету та методу правового регулювання з метою забезпечення регулювання галузевих суспільних відносин.

Функційна структурна частина відображає субординаційні та координаційні зв'язки. Як правило, зв'язки субординації виникають у межах публічних, а координаційні – у межах приватних галузей права. Хоча субординаційні зв'язки відображені також в ієрархії між нормативно-правовими приписами у межах галузевої структурної частини чи системи джерел права в цілому, а координаційні відображають зв'язки між приписами однієї юридичної сили.

Джерельна структурна частина відображає способи об'єктивації нормативно-правових приписів у відповідних зовнішніх формах права. Система джерел права України складається із нормативно-правових актів (законів та підзаконних актів), нормативно-правових договорів (міжнародних договорів, колективних договорів та угод), правових звичаїв. Нормативно-правові акти та нормативно-правові договори утворюють власні підсистеми у межах вітчизняної системи джерел права, правові ж звичаї самостійної підсистеми не утворюють.

Характеристика вказаних структурних частин є важливою для розвитку вітчизняної теорії джерел права, водночас є своєрідною конструкцією, необхідною для ефективного правотворення.

Розділ 4 «Система джерел права України: сучасний стан та перспективи розвитку» складається із двох підрозділів, які присвячено висвітленню питань функціонування, реформування та трансформації сучасної системи джерел права України.

У підрозділі 4.1. «Функціонування та реформування вітчизняної системи джерел права» охарактеризовано стан функціонування сучасної системи джерел права України, правового реформування, зокрема реформування сучасної вітчизняної системи джерел права.

У роботі зазначено, що сучасна система джерел права України розвивається у значній мірі під впливом європейських правових стандартів, а тому певна частина нормативно-правових приписів змінюється. Реформується і весь комплекс нормативно-правової регламентації: створюються нові галузі, інститути; з'являються нові джерела права; широко використовується загальнодозвільний принцип правового регулювання. Поряд з цим у системі фіксується часта змінюваність нормативно-правових приписів, що спричиняє їх інфляцію; зростання кількості нормативно-правових актів; їх колізійність, дублювання; зниження дієвості правового регулювання.

Виявлено основні ознаки правового реформування, на основі яких сформульовано визначення поняття «правове реформування», а також встановлена природа реформування сучасної системи джерел права України.

У підрозділі 4.2 «Трансформація та розвиток сучасної системи джерел права України» встановлено ознаки правової трансформації та трансформації сучасної вітчизняної системи джерел права, виявлено тенденції її розвитку.

У роботі охарактеризовано позиції вчених щодо поняття трансформації, проаналізовано таке явище як правова трансформація, виявлено основні його ознаки. Правова трансформація трактується як процес змін, перетворень правових явищ. У дисертації удосконалено положення про співвідношення поняття «правова трансформація» із поняттями «правовий розвиток», «правове реформування», «правова модифікація». Виявлено основні форми правової трансформації, з'ясовано, що для сучасної системи джерел права України притаманний перехід від реформування до часткової трансформації.

Встановлено основні ознаки трансформації сучасної системи джерел права України, на підставі яких сформульовано визначення її поняття.

Удосконалено положення про механізм взаємодії нормативно-правових приписів як спосіб забезпечення їх узгодженості, збалансованості у межах сучасної системи джерел права України. Виявлено основні тенденції її розвитку.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено нове наукове завдання, що полягає у виявленні закономірностей функціонування та розвитку сучасної системи джерел права України.

Отримані в процесі дослідження результати дають змогу зробити такі висновки.

1. Аналіз точок зору, висловлених у юридичній літературі щодо природи та поняття системи джерел права, дозволяє стверджувати, що вітчизняна теорія джерел права знаходиться в стані формування, а низка питань і досі залишаються малодослідженими.

Узагальнення позицій в науковій літературі, аналіз системи джерел права дозволили поглибити знання про її природу, а саме про те, що: її первинним елементом є нормативно-правовий припис; приписи угруповуються в інститути, галузі та інші системні утворення; вони об'єктивуються через зовнішні форми права; система має внутрішню організацію (структуру); містить структурні частини; між нормативно-правовими приписами та іншими системними утвореннями встановлюються типові зв'язки, стійкість яких забезпечує цілісність та дієвість системи; система має динамічний характер: змінюється та розвивається.

Перелічені ознаки підтверджують і те, що система джерел права є комплексом взаємопов'язаних та взаємоузгоджених нормативно-правових приписів, які угруповані у нормативно-правових інститутах, галузях та інших системних утвореннях і об'єктивуються у зовнішніх формах (джерелах) права. Ці ознаки та поняття притаманні і сучасній системі джерел права України.

2. Удосконалено положення про співвідношення поняття «система джерел права» із поняттями «система права», «система нормативно-правових актів» та «система законодавства». Зазначено, що найширшим є поняття «система джерел права» – комплекс всіх нормативно-правових приписів, який є зовнішньою формою системи права, формою об'єктивації норм права. Вони співвідносяться як форма і зміст.

З'ясовано, що до складу системи джерел права входить система нормативно-правових актів, яка до свого складу включає систему законодавства. Система нормативно-правових актів трактується як сукупність всіх чинних нормативно-правових актів будь-якої держави, а система законодавства – як сукупність законів.

Зазначається, що таке розмежування має не лише теоретичну, а й практичну значимість, оскільки є підґрунтям створення системи джерел права України.

3. Констатовано, що система джерел права України є поліструктурним утворенням, стійкість та цілісність якого забезпечує її внутрішня організація – структура.

Виявлено основні ознаки структури сучасної системи джерел права України, до яких можна віднести: наявність стійких елементів, частин та інших системних утворень; наявність стійких зв'язків між ними, які забезпечують цілісність системи; наявність взаємоузгодженості нормативно-правових приписів та інших системних утворень (структурна впорядкованість); інтегративність (взаємодія структурних утворень); динамічність (можливість змін, появи нових компонентів); спрямованість на досягнення такої мети як належне правове регулювання; наявність системних утворень, які є доцільними та необхідними.

На основі цього сформульовано визначення поняття структури сучасної системи джерел права України.

4. Встановлено, що доцільними та необхідними структурними частинами системи джерел права України є галузева, функційна та джерельна. Поглиблено знання про них. Галузева структурна частина системи джерел права складається із нормативно-правових галузей. Функційна структурна частина системи джерел права складається з субординаційних та координаційних зв'язків між нормативно-правовими приписами, іншими системними утвореннями. Джерельна структурна частина відображає способи об'єктивації нормативно-правових приписів у відповідних зовнішніх формах права (нормативно-правових актах,

нормативно-правових договорах, правових звичаях). В Україні це, насамперед, дві основні підсистеми: нормативно-актна та нормативно-договірна.

5. З'ясовано, що для сучасної вітчизняної системи джерел права притаманні як деформаційні, так і реформаційні зміни, а саме: наявність великої питомої ваги законів та підзаконних актів, а серед них значної кількості тих, якими вносяться зміни та доповнення. Все це робить систему переобтяженою та нестабільною. Окрім того, збільшується кількість міжнародних договорів, більш витребуваними стають і правові узвичаєння. Система стає все більш урізноманітненою.

6. Встановлено основні ознаки правового реформування: воно є процесом зміни правових явищ; цей процес спрямований на оновлення, удосконалення певного явища, а не на його руйнацію; ці зміни відбуваються в деяких властивостях, у структурних частинах, формах об'єктивації; здійснюється шляхом коригування основних показників.

Встановлено ознаки реформування сучасної системи джерел права України, зокрема: це процес удосконалення вітчизняного нормативно-правового комплексу регламентації; він спрямований на зміну нормативно-правових приписів; на удосконалення існуючих інститутів, галузей та інших системних утворень; здійснюється шляхом коригування чинних джерел права; спрямований на забезпечення взаємоузгодженості нормативно-правових приписів завдяки зміні деяких типових зв'язків; спрямований на досягнення належного правового регулювання. На їх основі сформульовано визначення поняття «реформування сучасної системи джерел права України» як процесу оновлення, удосконалення вітчизняного комплексу нормативно-правової регламентації, що спрямований на забезпечення належного правового регулювання та умов переходу до трансформації.

7. Встановлено основні ознаки правової трансформації, на основі яких сформульовано визначення поняття «правова трансформація» як процесу змін, перетворень, формування нових істотних властивостей, структури, форми об'єктивації відповідного правового явища.

8. Удосконалено положення про співвідношення понять: «правова трансформація», «правовий розвиток», «правове реформування», «правова модифікація». Зазначено, що якщо правова трансформація – це процес змін, перетворень, то правовий розвиток – найвища форма правової трансформації, яка веде до формування нових позитивних властивостей, прогресу, еволюції. Правове реформування є процесом оновлення правового явища, який спрямований на його зміну, удосконалення. Водночас, правова модифікація – це зміни, удосконалення, пристосування до вимог сучасності, що можуть спостерігатися як в процесі реформування, так і трансформації, зокрема в процесі розвитку, перетворення системи.

9. Встановлено ознаки трансформації сучасної системи джерел права України, а саме: вона є процесом змін, перетворень; формується на підставі чітких критеріїв її структуризації;

складається із уніфікованих нормативно-правових приписів у межах галузевої структури, які формуються, насамперед, під впливом європейських правових стандартів; характеризується урізноманітненням зовнішніх форм (джерел) права; зростанням значимості координаційних зв'язків; наявністю ефективного механізму взаємодії нормативно-правових приписів у межах системи джерел права; створення умов для правового розвитку, забезпечення ефективного правового регулювання; наявністю компактного, збалансованого, якісного нормативно-правового комплексу. На основі цих ознак сформульовано визначення поняття «трансформація сучасної системи джерел права України».

10. Встановлено основні форми правової трансформації: часткова, неповна, повна. Часткова трансформація відображає спосіб змін лише в певних елементах чи властивостях правового явища; неповна – в значній кількості структурних частин, властивостей правового явища, свідчить про появу деяких нових властивостей, частин; повна – перетворення правового явища в цілому, перехід на новий рівень.

11. Виявлено, що для сучасної системи джерел права України притаманний перехід від реформування до часткової трансформації. Так, реформуванням охоплені всі три основні структурні частини. Часткова трансформація притаманна лише тим нормативно-правовим приписам, які сформовані під впливом європейських правових стандартів.

12. Удосконалено положення про механізм взаємодії нормативно-правових приписів у межах сучасної системи джерел України.

Зазначено, що такий механізм повинен включати способи та засоби забезпечення узгодженості та збалансованості нормативно-правових приписів. До основних типових способів забезпечення узгодженості та збалансованості у сучасній вітчизняній системі джерел права, насамперед, слід віднести: правотворчість, систематизацію нормативно-правових приписів, правотлумачення. Важливим способом забезпечення взаємодії мала б бути моніторингова програма, яка б забезпечувала спостереження як за діяльністю правотворчих суб'єктів, так і за якістю джерел права. Вказується, що основними засобами забезпечення взаємодії нормативно-правових приписів є: закони та підзаконні акти; акти інтерпретації та систематизації; ними можуть бути і методичні рекомендації, або інші юридичні документи, що містять техніко-технологічні вимоги до змісту, форми, взаємодії джерел права.

Констатовано, що механізм взаємодії буде ефективним за умов, якщо він включатиме: принципи взаємодії нормативно-правових приписів; основні типи взаємодії; коло суб'єктів; необхідну питому вагу правових засобів; типові способи забезпечення узгодженості та збалансованості нормативно-правових приписів; чітко визначені сфери та межі правового регулювання; порядок реалізації приписів; порядок подолання колізій та інших деформацій; перелік основних техніко-технологічних способів та засобів.

Механізм взаємодії нормативно-правових приписів у сучасній системі джерел права України – це сукупність способів та засобів цілеспрямованого забезпечення їх узгодженості та збалансованості.

Зазначено, що при формуванні механізму взаємодії нормативно-правових приписів слід зважати на те, що найбільш поширеними типами взаємодії нормативно-правових приписів у вітчизняній системі джерел права є такі: за предметом правового регулювання: цивільно-правові, конституційно-правові, кримінально-правові та інші; за юридичною силою: субординаційні, координаційні; за зовнішньою формою права: нормативно-актні, нормативно-договірні.

З'ясовано, що основним способом встановлення зв'язків є правотворчість, а способами підтримання зв'язків у системі – систематизація, тлумачення, що забезпечують чітку структурування системи джерел права, а, відтак, і підтримання зв'язків, або ж є умовою їх збереження. Тому для досягнення збалансованості та узгодженості нормативно-правових приписів, цілісності, якості та ефективності системи джерел права України необхідно забезпечити легалізацію, офіційне регламентування моделей правової взаємодії нормативно-правових приписів, фіксацію їх у вітчизняному законодавстві.

13. Виявлено, що до основних тенденцій розвитку сучасної системи джерел права України слід віднести: подальше урізноманітнення джерел права, зокрема, і використання судових нормативно-правових прецедентів; впровадження у національний правовий простір джерел права Європейського Союзу; уподібнення нормативно-правової регламентації під впливом європейських правових стандартів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Хомюк Н. С. Система джерел права: деякі теоретичні аспекти / Н. С. Хомюк // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2013. – № 58. – С. 27–33.
2. Хомюк Н. С. Співвідношення поняття системи джерел права із суміжними поняттями / Н. С. Хомюк // Порівняльно-аналітичне право : Електронне наукове фахове видання. – 2014. – № 4. – С. 36–38. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/4_2014/9.pdf.
3. Хомюк Н. С. Структура системи джерел права України: теоретичні та практичні питання / Н. С. Хомюк // Університетські наукові записки : Часопис Хмельницького університету управління та права. – 2014. – № 3 (51). – С. 36–41.
4. Хомюк Н. С. Сравнительно-правовая характеристика источников континентального права / Н. С. Хомюк // *Legea Si Viata : Publicatie stiintifico-practica*. – 2014. – № 9/2 (273). – С. 186–189. (Республіка Молдова).

5. Хомюк Н. С. Система джерел права України: сучасний стан та тенденції розвитку / Н. С. Хомюк // Митна справа : науково-аналітичний журнал. – 2015. – № 2 (98). – Ч. 2. – Кн. 2. – С. 8–14.
6. Хомюк Н. С. Трансформація чи реформування сучасної системи джерел права України? / Н. С. Хомюк // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція». – 2015. – № 15. Т.1. – С. 36–38.
7. Хомюк Н. С. Система законодавства: теоретичні аспекти / Н. С. Хомюк // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : Матеріали XVIII регіональної науково-практичної конференції (м. Львів, 26-27 січня 2012 р.). – Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка. – 2012. – С. 50–51.
8. Хомюк Н. С. Юридична природа сучасної системи джерел права України / Н. С. Хомюк // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : Матеріали XX регіональної науково-практичної конференції (м. Львів, 6–7 лютого 2014 р.). – Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка. – 2014. – С. 51–54.
9. Хомюк Н. С. Деякі питання галузевої структури системи джерел права України / Н. С. Хомюк // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : Матеріали XXI звітної науково-практичної конференції (м. Львів, 12-13 лютого 2015 р.). – Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка. – 2015. – Ч. 1. – С. 65–68.
10. Хомюк Н. С. Джерела континентального права: деякі порівняльно-правові аспекти / Н. С. Хомюк // Сучасні проблеми порівняльного правознавства : Матеріали наукової конференції (м. Ужгород, 6-8 травня 2015 р.). – Ужгород. – 2015. – С. 70–72.
11. Хомюк Н. С. Механізм взаємодії нормативно-правових приписів у сучасній системі джерел права України / Н. С. Хомюк // Сучасні правові системи світу : тенденції та фактори розвитку : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 21-22 серпня 2015 р.). – Запоріжжя. – 2015. – С. 10–15.

АНОТАЦІЯ

Хомюк Н.С. Сучасна система джерел права України: загальнотеоретичні аспекти. –

На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2015.

Дисертація присвячена виявленню закономірностей функціонування та розвитку сучасної системи джерел права України.

В роботі систематизовані позиції щодо розуміння поняття системи джерел права, розмежовані поняття «система джерел права» з іншими суміжними поняттями. Встановлено

основні ознаки структури сучасної системи джерел права України, на основі яких сформульовано визначення її поняття. Виокремлено та охарактеризовано основні її структурні частини. Висвітлено питання функціонування сучасної системи джерел права України. Встановлено ознаки правового реформування, правової трансформації, зокрема трансформації сучасної системи джерел права України, сформульовано визначення їх понять, встановлено основні її форми. Виявлено, що для сучасної системи джерел права України притаманний перехід від реформування до часткової трансформації. Удосконалено положення про механізм взаємодії нормативно-правових приписів, виявлено основні тенденції розвитку сучасної системи джерел права України.

Ключові слова: зовнішня форма (джерело) права, система джерел права України, правове реформування, правова трансформація, механізм взаємодії нормативно-правових приписів.

АННОТАЦИЯ

Хомюк Н.С. Современная система источников права Украины: общетеоретические аспекты. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений.– Львовский национальный университет имени Ивана Франко. – Львов, 2015.

Диссертация посвящена общетеоретическому анализу современной системы источников права Украины, что вызвано необходимостью создания целостного, стабильного, эффективного отечественного нормативно-правового комплекса. С этой целью исследовательский акцент сосредоточен на структуре системы источников права Украины и ее реформационных и трансформационных изменений в современных условиях. В работе установлено соотношение между понятиями «система источников права», «система права», «система нормативно-правовых актов», «система законодательства», установлены характерные признаки структуры, и на их основании сформулировано определение понятия «структура современной системы источников права Украины».

Анализ юридической литературы и практики, а также такого правового явления как система источников права Украины, позволил определить целесообразные и необходимые ее структурные части: отраслевую, функциональную и формально-юридическую, охарактеризовать их.

В диссертации установлены основные признаки правового реформирования, правовой трансформации и на их основании сформулировано определение понятий «правовая трансформация», «правовое реформирование», установлены основные формы трансформации – частичная, неполная, полная; установлено соотношение понятий «правовая трансформация», «правовое развитие», «правовое реформирование», «правовая модификация». На основании

основных признаков сформулировано понятие «трансформация современных источников права Украины», «реформирование современных источников права Украины».

Установлено, что современная система источников права Украины находится на переходном этапе от реформирования к частичной трансформации: реформированием охвачены все основные структурные части, а частичная трансформация свойственна нормативно-правовым предписаниям, формирующимся в контексте европейских правовых стандартов.

Усовершенствовано положение о механизме взаимодействия нормативно-правовых предписаний, определены типы взаимодействия, способы установления и поддержания связей в системе, выявлены тенденции развития современной системы источников права Украины.

Ключевые слова: внешняя форма (источник) права, система источников права Украины, правовое реформирование, правовая трансформация, механизм взаимодействия нормативно-правовых предписаний.

ANNOTATION

Chomjuk N.S. Modern system of sources of law of Ukraine: general theoretical aspects. – Printed as a manuscript.

The dissertation for the scientific degree of Candidate of Law Sciences on specialty 12.00.01 – Theory and History of the State and Law; History of Political and Legal Studies. – Ivan Franko National University of Lviv. – Lviv, 2015.

This research is dedicated to revealing regularities of functioning and development of modern system of Ukraine's sources of law.

The concept positions of system of sources of law are systematized, the concept «system of law sources» and other proximate concepts are delineated. The basic features of the structure of Ukraine's sources of law are outlined; on their basis the concept 'structure of the system of the sources of law' is formulated. The main structural parts of Ukraine's sources of law are singled out and characterized. Issues of Ukraine's current system of the functioning sources of law are elucidated. The features of legal reformation as well as legal transformation have been established. Its concerns mainly the transformation of Ukraine's current system of sources of law. The author formulates their notions and detects their main forms.

The author substantiates that modern system of Ukraine's sources of law should be characterized as the transition from the reformation to partial transformation. The author improved positions concerning mechanism of interrelation of legal prescriptions. The main tendencies of Ukraine's current system of sources of law development have been detected.

Keywords: external source (form) of law, system of legal sources of Ukraine, legal reformation, legal transformation, mechanism of interrelation of legal prescriptions.

Підписано до друку 10.12.2015 р.
Формат 60x84/16 Обсяг 0,9 авт. арк.
Тираж 100 прим. Папір офсетний.

Друк: ФОП Кундельська В.О.
79037, м. Львів, вул. Студинського, 4.
Виписка з ЄДР серія АА № 543619 від 22.10.2007 р.
Тел.: 096 270 62 87; 050 227 91 39.
e-mail: genaprint@gmail.com